

KULTELAN JA PAJULAN LUONTO JA MAISEMA

28.10.2003

Ympäristösuunnittelu OK
Jämeräntaival 11 G
02150 Espoo
Puh. (09) 460 533
Fax. (09) 460 808
www.ymparistosuunnittelu.com

KULTELAN JA PAJULAN SELVITYSALUEEN LUONTO JA MAISEMA

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	2
2. TIETOLÄHTEET	2
3. MENETELMÄT	2
3.1. LUONTOSELVITYS	2
3.2. MAISEMASELVITYS	3
3.3. OSA-ALUEJAKO	4
3.4. ALUEIDEN LUOKITTELU JA SUOSITUKSET	4
4. ARVOKKAAT LUONTO- JA MAISEMAKOHTEET	5
4.1. LUONNOLTAAN ARVOKKAAT ALUEET	5
4.2. ARVOKKAAT KALLIOALUEET	6
4.3. ARVOKKAAT MAISEMA-ALUEET	6
5. LUONNON JA MAISEMAN PIIRTEET	9
5.1. MAAPERÄ JA VESISTÖT	9
5.2. ASUTUS JA MAISEMA	9
5.3. OSA-ALUEET	10
<i>Osa-alue 1</i>	<i>10</i>
<i>Osa-alue 2</i>	<i>10</i>
<i>Osa-alue 3</i>	<i>11</i>
<i>Osa-alue 4</i>	<i>12</i>
<i>Osa-alue 5</i>	<i>12</i>
<i>Osa-alue 6</i>	<i>12</i>
<i>Osa-alue 7</i>	<i>13</i>
<i>Osa-alue 8</i>	<i>13</i>
<i>Osa-alue 9</i>	<i>14</i>
6. LÄHTEET	15

LIITTEET:

Liitekartta 1. Kultelan ja Pajulan arvokkaat luontokohteet.

Liitekartta 2. Kultelan ja Pajulan maisemakohteet.

Liitekartta 3. Kultelan ja Pajulan osa-alueet ja ympäristöluokitus

1. JOHDANTO

Kultelan ja Pajulan selvitysalue sijaitsee Someron keskustan itäpuolella. Selvitysalueen Itäraja kulkee Uusitalon pohjoispuolelta Pajulanjoelle, eteläraja kulkee Pajulan jokea pitkin Rajalan tilalle. Länsiraja kulkee Rajalan tilalta, Pärnämäen kautta Laukkonlammen itäpuolelle. Pohjoisraja kiemurtelee Laukkonlammen itäpuolelta Laukkoonkoskelle sieltä suoraan itään Sikorinteen suolle, josta suoraan pohjoiseen Kortteen kosken eteläpuolelle. Raja jatkuu Pyrinteenmäen kautta Riistamaalle, Saksan tilan pohjoispuolelta kiertäen Myllyojalle, taas Valolan ja Aholan pohjoispuolelta kiertäen Uusitalon pohjoispuolelle. Kultelan kylätaajama sijaitsee selvitysalueen länsipuolella ja Pajulan kylätaajama itäpuolella. Selvitysalueen pinta-ala on noin 990 ha. Alueen läpi kulkee kulttuurihistoriallisesti tärkeä Hämeen Härkätie, jonka linjaus on suojattu.

Kultelan ja Pajulan selvitysalueen luonto- ja maisema -raportissa esitellään alueen arvokkaat luonto- ja maisemakohteet. Luontoa ja maisemaa käsitellään osa-alueittain. Osa-aluekuvausten yhteydessä esitellään myös luonnonolojen ja maisematekijöiden perusteella tehty ympäristöluokitus ja annetaan suosituksia maankäytön suunnitteluun.

Someron kaupunki tilasi Kultelan ja Pajulan selvitysalueen ympäristöselvityksen Ympäristösuunnittelu OK:lta.

2. TIETOLÄHTEET

Käytetyt lähteet ja haastatellut henkilöt on lueteltu raportin lopussa.

3. MENETELMÄT

3.1. LUONTOSELVITYS

Luontoselvitystä tehtäessä paikallistettiin ensin kartalta aiemmin tehtyjen selvitysten ja haastattelutietojen perusteella luonnoltaan arvokkaat kohteet, jotka sitten inventoitiin tarkemmin maastossa. Näitä olivat mm. kallioalueet, purot ja muut pienvedet. Maastotyöt tehtiin kesäelokuussa 2003.

Luontokohteista merkittiin muistiin luonnon- ja maiseman yleispiirteet, kasvillisuuden yleis- ja erityispiirteet, alueelle tyypilliset kasvilajit sekä ihmisen vaikutus kohteeseen. Kohteet rajattiin maastossa 1:10 000 mittakaavaiselle kartalle. Maastotyöt teki biologi Minna-Liisa Hirvonen Ympäristösuunnittelu OK:sta

Kohteiden arvottamien

1. Kansainvälisesti arvokkaat alueet (K)

Alueet jotka on arvioitu kansainvälisten arviointikriteerien perusteella kansainvälisesti arvokkaaksi, esim. Natura 2000 -alueet tai kansainvälisesti tärkeät linnustoalueet eli ns. IBA-alueet.

2. Valtakunnallisesti arvokkaat alueet (V)

Valtakunnallisissa suojeluohjelmissa valtakunnallisesti arvokkaiksi luokitellut kohteet. Kohteet, joiden luonnontila, luontotyytit ja lajisto täyttävät samat kriteerit kuin luontotyyppien ja lajien inventointi- ja arviointiohjeissa tai luonnonsuojeluohjelmissa on annettu valta-

kunnallisesti arvokkaille kohteille. Alueet, joissa on valtakunnallisesti uhanalaisia luontotyypppejä ja lajeja.

3. Maakunnallisesti arvokkaat alueet (M)

Valtakunnallisissa suojeluohjelmissa maakunnallisesti arvokkaiksi luokitellut kohteet. Kohteet, joiden luonnontila, luontotyyppit ja lajisto täyttävät samat kriteerit kuin luontotyyppien ja lajien inventointi- ja arviointiohjeissa tai luonnonsuojeluohjelmissa on annettu maakunnallisesti arvokkaille kohteille. Alueet, joissa on maakunnallisesti uhanalaisia luontotyypppejä ja lajeja.

4. Paikallisesti arvokkaat alueet (P)

Kohteella on paikallisesti harvinaisia ja uhanalaisia luontotyypppejä ja lajeja.

Kallioalueet

Kalliot voivat olla arvokkaita alueita maiseman, geologian, kulttuurihistorian sekä luonnontutkimuksen perusteella. Varsinkin kallioiden lakialueet ovat yleensä hyvin muutosherkkiä alueita, jotka eivät kestä rajuja toimenpiteitä.

Suosituks

Kaikille arvokkaille luontokohteille on yleisenä suosituksena se, että alueelle ei ohjattaisi uutta rakentamista. Lisäksi alueiden hoidossa ja käytössä tulisi ottaa huomioon luonnon monimuotoisuuden kannalta tärkeät luontotyyppit ja lajit. Jos kallioalue on merkitty muutosta sietäväksi alueeksi, tämä tarkoittaa mahdollista uudisrakentamista, mutta ei kiviaineksen louhintaa..

3.2. MAISEMASELVITYS

Maisema-arvoja on tarkasteltu aiempien selvitysten ja kesä-elokuussa 2003 tehtyjen maastokäyntien perusteella. Ennen maastokäyntejä koko selvitysalueelta tehtiin kartalle alustava osa-aluejako, jota tarkennettiin maastossa. Maastokäynneillä pyrittiin saamaan yleiskuva erilaisista maisematiloista valokuvaamalla sekä kirjaamalla ominaispiirteitä 1:10 000-mittakaavaiselle kartalle. Painopistealueita olivat viljelyaukeat sekä rakennettu ympäristö. Joillakin kalliometsäalueilla käytiin arvioimassa virkistyskäyttöä. Myös maisemallisesti merkittävät niitty- ja laidunalueet rajattiin kartalle.

Maiseman arvojen luokittelu perustuu museoviraston ja ympäristöministeriön määriteltyihin periaatteisiin. Maisema-arvojen tulkittamisessa on keskitytty kolmeen asiakokonaisuuteen: kulttuuripiirteisiin (rakennettu ympäristö, viljely- ja laidunalueet), maisemakuvaan sekä luonnopiirteisiin. Arviointikriteereitä ovat olleet harvinaisuus, edustavuus, alkuperäisyys, yhtenäisyys, kerroksellisuus ja monipuolisuus, liittyminen ympäristöön ja historiallinen merkitys. Eniten on kiinnitetty kuitenkin huomiota maisema-alueen tai osa-alueen luomaan kokonaisuuteen, eikä pisteitä ole annettu erillisille kriteereille.

Kultelan ja Pajulan selvitysalueella maisema-alueet on jaoteltu valtakunnallisesti arvokkaiksi (V; valtakunnallisesti merkittävä kulttuurihistoriallinen ympäristö), seudullisesti arvokkaiksi (S), paikallisesti arvokkaiksi (P; Someron kannalta arvokas tai merkittävä) ja merkittäviksi (M; selvitysalueen kannalta merkittävä). Maastokäynneillä on kartoille rajattu maisemallisesti merkittäviä laidunalueita.

Alueen kulttuuriarvoja on maastokäyntien lisäksi arvioitu seuraavien tulosteiden avulla: Someron ja Somerniemen Kulttuurimaisema ja vanha rakennuskanta, vanhat kartat, Hämeen Härkätie sekä Someron Pajulan kylän Paikannimistöä.

Maisemaselvityksen on tehnyt maisema-arkkitehti Kajsa Sjöholm Ympäristösuunnittelu OK:sta.

3.3. OSA-ALUEJAKO

Selvitysalueen osa-aluejako perustuu maisematiloihin. Perusjaottelu on seuraava: avotilat eli viljelyaukeat, puoliavoimet eli rakennetut ympäristöt ja suljetut tilat eli metsäiset alueet. Joissakin tapauksissa on alueita rajattu selvyiden vuoksi myös rakennettujen elementtien, kuten teiden, mukaan.

Alueet ovat yleensä laajoja kokonaisuuksia ja niihin sisältyy useita ja eri tyyppisiä luontoon, maisemaan, kulttuurihistoriaan ja rakennettuun ympäristöön liittyviä erityispiirteitä. Rajauksissa noudatettiin seuraavia periaatteita:

- Avotilat on rajattu omiksi osa-alueikseen. Pienet pellot ja niityt tai jo käytöstä poistuneet pellot on rajattu laajempien metsäkokonaisuuksien tai niihin liittyvien viljelyssä olevien peltujen osaksi.
- Vaikka laajojen avointen maisematilojen reunat liittyvät rajaavina vyöhykkeinä avotiloihin, reunametsät ja reunavyöhykkeet on usein rajattu omiksi osa-alueikseen, koska ne ovat maisemaltaan ja rakenteeltaan erilaisia ja niihin liittyvät suositukset eroavat usein avotiloihin liittyvistä suosituksista.
- Yhtenäisen rakennetun ympäristön muodostamat laajemmat kokonaisuudet on rajattu omiksi osa-alueikseen. Erillistilat on rajattu joko osaksi niihin liittyviä peltoalueita tai metsäalueilla osaksi ympäröivää metsäaluetta.

3.4. ALUEIDEN LUOKITTELU JA SUOSITUKSET

Alueet on luokiteltu kolmeen luokkaan luonto-, maisema-, kulttuuriympäristö- ja virkistyskäyttöarvojen perusteella. Luokkaan I kuuluvat arvokkaat luontokohteet, valtakunnallisesti arvokkaat kulttuurihistorialliset ympäristöt, seudullisesti ja paikallisesti arvokkaat kulttuurimaisema-alueet, arvokkaat kallioalueet sekä maisemallisesti arvokkaat lakialueet tai alueet joihin liittyy useita arvoja. Luokkaan II kuuluvat luonnon, maiseman, kulttuuriympäristön tai virkistyskannalta merkittävät alueet. Luokkaan III kuuluvat muut alueet.

Luokittelu on tehty yleiskaavatasolle ja se viittaa alueille mahdollisesti osoitettavaan uudisrakentamiseen. Osa-alueille on annettu suositukset asemakaavan laadintaa varten. Mahdolliset lisäselvitystarpeet on myös kirjattu suosituksiin. Tarkempia rakennustapa-ohjeita ei ole annettu, mutta joitakin suosituksia esitetään mahdolliselle uudisrakentamiselle.

Suosituks

Luokitteluun liittyvät yleissuosituks

Luokka I: muutoksille herkät alueet

Luokkaan I rajatut alueet ovat eri tavoin herkkiä muutoksille. Luokkaan I rajatuille arvokkaille luontokohteille ja niiden lähiympäristöön ei tule osoittaa uudisrakentamista. Kulttuurimaisemassa luokkaan I rajatuille arvokkaille pelto- ja niittyalueille ei tulisi rakentaa uudisrakennuksia, mutta niiden perinteisen maankäytön jatkuminen on toivottavaa. Joillakin arvokkailla, luokkaan I rajatuilla kulttuurimaisema-alueilla on peltoalueiden keskellä rakennettuja met-

säsaarekkeita ja tuolloin esim. tilakeskukseen liittyvä pienimuotoinen täydennys- tai lisärakentaminen on mahdollista perinteiseen rakentamistapaan ja maisemaan soveltuvalla tavalla. Jos laajemmat rakennetun ympäristön alueet on rajattu luokkaan I, tarkoittaa se lähinnä sen alueen rakennus- ja kulttuurihistoriallisten arvojen säilyttämistä. Tämä edellyttää arvokkaiden rakennusten ylläpitoa ja kunnostamista sekä ympäristön hoitoa. Arvokkaille kallioalueille ja maisemallisesti arvokkaille lakialueille ei tulisi ohjata uudisrakentamista.

Luokka II: muutosta jonkin verran sietävät alueet

Luokkaan II rajatuille peltoalueille voidaan osoittaa uudisrakentamista esimerkiksi pellon ja metsän reunamille, jolloin avointa pelto-, niitty- tai nurmialuetta voidaan edelleen jättää peltoaukean keskelle. Tällöin maiseman ominaispiirteet säilyvät. Jos peltoa rajaavaan metsäreunaan on osoitettu luokkaa II, tulisi mahdollinen pienimuotoinen uudisrakentaminen sijoittaa siten, että reunapuustoa säilyy. Jos rakennetun ympäristön kokonaisuus on merkitty luokkaan II, sen ominaispiirteet tulisi säilyttää ja mahdollisen täydennysrakentamisen sopeutua alueen rakennustapaan. Luokan II luontoalueilla tulisi osoittaa vain vähäistä uudisrakentamista esim. nykyisten teiden varsille, jolloin kohteen merkitys luonto-, maisema- ja virkistysarvojen kannalta säilyisi.

Luokka III: muutosta sietävät alueet

Luokkaan III kuuluvat alueet, jotka sietävät maiseman ja luonnon kannalta muutoksia. Alueilla ei ole sellaisia luonnon ja maiseman erityispiirteitä, jotka määräisivät rakentamisen sijoitusta ja määrää.

4. ARVOKKAAT LUONTO- JA MAISEMAKOHTEET

Aiemmissä selvityksissä luonnoltaan arvokkaiksi todettuja kohteita selvitysalueella oli yksi, rauhoitettu lehmus Kultelan kylän länsireunalla Alitalon risteyksessä, mutta se on kaatunut myrskyssä muutama vuosi sitten. Alueelta löydettiin tässä selvityksessä neljä kohdetta, joilla on paikallista merkittävyyttä (luku 4.1.) sekä yksi merkittävä kallioalue (luku 4.2.).

4.1. LUONNOLTAAN ARVOKKAAT ALUEET

Kultelan-Pajulan selvitysalueella on neljä paikallisesti merkittävää luontokohdetta. Kohteiden rajaukset ovat liitteessä 1.

L1. Pajulanjoki

Pajulanjoki on Kultelan ja Pajulan kylien kaakkoispuolella peltoaukeiden keskellä mutkitteleva, melko runsasvetinen jokiuoma. Se laskee Hirsijärveen ja sitä kautta Paimionjokeen ja edelleen mereen. Suurimmaksi osaksi joen rannoilla on vain kapea, kylläkin EU-normien mukainen, niittyä kasvava suojakaista. Siellä täällä saattaa olla muutama puu tai pensas ja Kultelan-kylän kohdalla jopa pieni metsikkö. Joki ei erotu tällä hetkellä kovin hyvin maisemassa ja kaipaisi vähän korostusta. Myös veden rehevöitymisen takia joen rannan suojakaistat voisivat olla leveämmät tai ainakin kasvillisuudeltaan monipuolisemmat. Ongelmana on viljelijöiden mukaan salaojien tukkeutuminen kasvien juurilla peltojen reunassa mutta sopivalla sijoittelulla ja oikealla kasvivalinnalla (esim. tervaleppä ja isotuomipihlaja) kasvillisuuden lisääminen olisi suotavaa. Joen vettä puhdistetaan tällä hetkellä saostusaltaiden avulla mutta edelleen se on melko rehevöitynyt. Pajulanjoki tuo merkittävää vaihtelua peltomaisemaan ja tarjoaa elintilaa vesi- ja kosteikkokasvillisuudelle sekä eläimistöille.

L2. Laukkonlammi

Tämän lähdeperäisen lammen historia on mielenkiintoinen, sillä sitä on käytetty aikoinaan mm. pellavan liottamiseen. 1950-luvulla Kuivamaito Oy:n otti lammesta vettä omiin tarpeisiinsa, jolloin lammen pinta laski useita metrejä. Tämä paljasti lammen pohjalla olleen puuta-varan (esim. pellavakepit), jotka eräs paikallinen isäntä keräsi pois. Tällöin lammen rannat sortuivat, minkä vuoksi lampi laajeni ja mataloitui reilusti. Pohja on nykyisin turvetta ja lampi on Vesipiirin hallinnassa eikä sen pinnan korkeutta saa muuttaa. Rannoilla kasvaa lähes joka puolella pensaita ja jonkin verran puita. Pensaikkoa on raivattu viime vuosina Kultelan kyläyhdistyksen toimesta ja rannalla on kyläläisten yhteinen uimalaituri. Laukkonlammi on paikallisesti merkittävä pienvesistö sekä virkistysalue.

L3. Myllyoja

Myllyoja on Pajulanjoen sivuhaara, joka kiemurtelee melko avoimessa peltomaisemassa Pajulan kylän länsipuolella. Oja alittaa Härkätien, jonka molemmiin puolin on asutusta ojan vieressä. Kasvillisuus rannoilla on rehevää ja osittain ryteikköistäkin. Tien pohjoispuolella ojassa on kaunis suvantopaikka, jonka varrella sijaitsevan uuden talon pihapiiri yltää rantaan asti. Tältä kohtaa ojan varren kasvillisuutta on raivattu. Näkymiä joelle voisi avata myös Härkätieltä karsimalla puustoa ja pensaikkoa harkitusti. Näin hieno joki ja sen monipuolinen ranta- ja vesikasvillisuus tulisivat paremmin esille.

L4. Lampi tiilitehtaan vieressä

Kultelan kyläyhdistys on viime vuosina raivannut entisen tiilitehtaan vieressä olevan pienen lammen pensoittuneita rantoja. Lammen ympäristö on enimmäkseen luonnonniittyä, jolla kasvaa pensaiden lisäksi joitakin nuoria lehtipuita. Lampi liittyy olennaisesti tiilitehtaan pihapiiriin, jota on kunnostettu kyläläisten juhla- ja tapahtumapaikaksi sekä virkistysalueeksi. Lampeen virtaa keväisin puro tien toisella puolella olevalta metsäalueelta.

4.2. ARVOKKAAT KALLIOALUEET

Tässä selvityksessä katsottiin paikallisesti merkittäväksi vesitornin viereiset kalliot, jotka liittyvät maakunnallisesti arvokkaaksi luokiteltuun Palmankallioon.

L5. Vesitornin kalliot

Vesitorninmäki on selvitysalueen korkein kohta ja sen eteläpuolella on kallioalue, joka ulottuu osittain kiinni tienvarren asutukseen. Kallio on paikoitellen hyvin jyrkkäreunainen ja näkyy selvästi Härkätielle. Osittain alue on avokalliota, osittain kuusivaltaista metsää. Kalliovyöhyke jatkuu asutuksen ja pellon reunassa melko yhtenäisenä luoteeseen aina arvokkaaseen Palmankallioon saakka.

4.3 ARVOKKAAT MAISEMA-ALUEET

Kultelassa osittain ja erityisesti Pajulassa pellot ovat maisemakuvan hallitsevin tekijä. Kultelan puolella peltoaukeiden keskellä on pieniä metsäsaarekkeita, jotka rajaavat kaukomaisemaa, Pajulan puolella peltoaukea jatkuu pitkään kaukomaisemaan. Hämeen Härkätie seuraillee Joldianmeren yhtä rantaviivaa ja samaiselle rannalle on perustettu sekä Kultela että Pajula. Hämeen härkätie lähiympäristöineen on kulttuurihistoriallisesti arvokas ja maisemallisesti hyvin säilynyt kokonaisuus.

Kultelan kylän keskus sijaitsee suuren kallioalueen laidalla peltoaukean vieressä. Kylä on perinteisesti enemmänkin käsityöläisten keskus kuin maataloudesta elävä. Pajula sen sijaan

on rakennettu peltojen keskellä olevalle moreenikumpareelle, joka entisaikaan oli luontainen rakennuspaikka jotta lähimaasto voitaisiin raivata peltomaaksi. Suunnittelualueeseen sisältyvä osa kylästä onkin pysynyt samankaltaisena satoja vuosia, isoja maalaistaloja tien varrella, vierekkäin. Mäki on kulttuurihistoriallisesti arvokas ja maisemallisesti hyvin säilynyt kokonaisuus.

Suuri peltoaukea joka alkaa Kultelan puolelta ja jatkuu vielä Pajulastakin itään on selvästi vanhaa merenlahtea. Nykyään Pajulanjoki, joka virtaa peltoaukean keskellä on suunnittelualueen suurin vesistö. Peltomaisema ja sen keskellä virtaava joki ovat maisemallisesti merkittävä kokonaisuus.

M1. Hämeen Härkätie (arvoluokka V/S)

Hämeen härkätien linjaus on pysynyt lähes samanlaisena vuosituhaten, ja on jo sen perusteella valtakunnallisesti ja kulttuurihistoriallisesti merkittävä kohde.

Erityisen mieleen painuvat tienjaksot:

- Suunnittelualueen itäisessä päässä Laukkonlammi pilkottaa tien vieressä. Lammen reunat on raivattu, niin että tieltä näkee vettä. Lammen luoteisreunaa voisi vielä raivata osittain niin, että pensaikon läpi olisi joitakin näköväyliä tielle.
- Heti lammen jälkeen alkaa kallionreuna, jota tie seuraa. Kallio on osittain vaikuttava korkea seinämä heti talojen takana.
- Kultelan kyläkeskustassa tie sukeltaa tiivistetylle osuudelle metsäiselle raitille, jossa tie polveilee puiden katveessa ja pensasaitojen välissä.
- Ali-Lukumiehen pihapiiri on hieno kokonaisuus tien eteläpuolella.
- Koulumäki näkyy kauas molemmilta suunnilta tieltä päin ja on kauniin näköinen saareke peltojen keskellä.
- Torkkomäki on ensimmäinen rivissä olevista hienoista vanhoista maalaistaloista. Mäki näkyy kauas ja sieltä nähty peltonäkymä lounaaseen on vaikuttava.
- Pajulan kylän keskus on hieno puukujanteineen ja suurine maalaistaloineen. Pihapiirit ovat hyvin hoidettuja ja kauniisti ryhmiteltyjä.

M2. Kultelan kyläkeskusta (arvoluokka V/S)

Kultelan kylä mainitaan ensimmäisen kerran 1492. Vuonna 1539 siellä oli kolme taloa, Hurri, Teeri ja Vakkuri. 1900-luvun alussa oli kylässä 13 taloa. Vuonna 1860 oli Kultelassa 10 torppaa, 1910 torppia oli vain 2 jäljellä. Itsenäisiä taloja oli 1910 16 kpl, vuoteen 1940 oli kylä kasvanut 93 taloiseksi. Kultela sijaitsee vanhojen teiden risteyskohdassa. Kultelan kylä on perimätiedon mukaan saanut nimensä yhteisellä kylätontilla sijainneesta ”kultoisesta lähteestä”, joka oli kyläläisten ehtymätön vedensaantipaikka. 1970 ruoppauksen yhteydessä lähde joutui jokiuomaan. Kuulopuheen mukaan myös ”Hämeen portti” on sijainnut tällä osuudella Hämeen Härkätietä.

Kultelan nykyinen asutus on keskittynyt Härkätien varteen, jonka tuntumassa ovat sijainneet myös useat tiili- ja savenvalajaverstaat, joiden syntymiselle Kultelan kuuluisa savi on luonut edellytykset. Tiiliä on lyöty keskiajalta lähtien ja teolliseen valmistukseen ryhdyttiin 1930-luvulla. Ensimmäinen savenvalajaversta perustettiin 1860-luvulla. Laajimmillaan saviastian tuotanto oli 1920-luvulla. näkyvänä muistona ovat Härkätien tuntumassa sijaitsevat savi kuopat ja lukuisat 1930-luvulla rakennetut tiiliset vilja-aitat. Kyläalueella sijaitsee myös savenvalajan museo, joka on vanha savenvalajan paja. Kokonaisvaikutelma Kultelan kylästä on elävä ja kerroksellinen.

M3. Pajulan kyläkeskusta (arvoluokka V/S)

Vuoden 1539 maakirjaan on merkitty 4 taloa : Juote, Markkula, Pruuka ja Saksa, kaikki neljä taloa sijaitsivat Härkätien varrella kylän nykyisessäkin keskuksessa. 1755 Markkula jaettiin Torkkomäkeen ja Markkulaan. Vuonna 1776 Pruuka jaettiin kolmeen osaan ; kahteen Pruukaan ja Mäkelään (Mäenpää). 1783 Juote jaettiin ja yhdistettiin jälleen 1868. Toinen Pruuka ja Mäenpää yhdistettiin 1848. Pajulan kylä pysyi 8-9 taloisena 1910-luvulle saakka, jolloin alkoi vuokratilojen itsenäistyminen vuoden 1918 torpparilain nojalla. Pajulan ensimmäiset kaksi torppaa olivat sotilastorppia 1750-60-luvulla. 1890 torppia oli 11, 1910 vain kolme. Vuonna 1920 oli Pajulassa 13 itsenäistä taloa ja 1 torppa. 1940 jo 59. Vuonna 1885 sovittiin, että Saksan talo muutetaan kylästä ”nk. Sikoviitan lähelle Seppälän tahi Syrjälän torppaa” ja Markkulan talo ”Lehojan peltohaan seudulle”.

Pajulan kyläkeskusta on hyvin säilynyt ja hoidettu vanhojen maatilojen keskus.

M4. Pajulanjoki (arvoluokka S)

Pajulanjoki on luonnollisesti meanderoiva joki peltomaiseman keskellä. Niillä jaksoilla joissa on reunakasvillisuutta, se näkyy hienosti kaukomaisemassa. Nykyisin vesi on aika ravinteikas ja parantuisi huomattavasti, jos joen ympärille luotaisiin nykyistä leveämpi suojakaista esim. niitty- ja vesikasvillisuutta ja jokunen tervaleppä (jonka juuristo on pystykasvuinen ja kapea eikä tukkeuta salaojia, jos puu istutetaan salaojien väliin) luomaan näkymää kaukomaisemaan.

Pajulanjoki on tärkeä alkulähde suuremmille Paimionjoelle ja lopuksi Aurajoelle, joka laskee mereen. Joki on seudullisesti arvokas.

M5. Laukkonlammi (arvoluokka P)

Laukkonlammi on kunnostamisen myötä nostanut arvokkuuttaan. Lammella on myös vaiheikas paikallishistoria kuivamaito-tehtaan vedenottamana, kunnes rannat 1950-luvulla soroutuivat ja lammen luonne muuttui täysin. Nyt lampi on kokenut uutta nostetta kyläyhdistyksen suorittaman rantojen raivaamisen takia ja tietenkin virkistyskäyttö on lisääntynyt uuden uimalaiturin myötä. Jos lammen länsirantaa vielä harvennettäisiin, niin että vesinäkömää sieltäkin pilkkottaisi tielle, sen arvo nousisi vielä entisestään.

Lampi on paikallisesti arvokas vesialue ja retkikohde.

M6. Kylämäen ”kasarmialue” (arvoluokka P)

Kylämäellä sijaitsee vanha 1800-luvulla venäläisten sotilaiden asuttama alue. Alueelta löytyy asumisen jäljiltä joitain isoja kuoppia ja nurkkakiviä. Lähinnä paikka on arvokas paikallisen historian kannalta.

M7. Koulumäki (arvoluokka P)

Koulumuseo, joka sijaitsee toimivan koulun tiloissa on paikallishistorian kannalta tärkeä. Koulurakennus on pystytetty 1907 Yrjö Sadeniuksen piirustusten mukaan ja on saman mallinen kuin Johanneslundin koulu.

Koulumäki on myös merkittävä maiseman kannalta, sillä se näkyy kauas ja kuvastaa kylän yleisilmettä.

M8. Kuninkaankivi (arvoluokka P)

Torkkomäen kohdalla on tiessä mutka, johon Somero-Seura vuonna 1963 pystytti kiven kuningas Adolf Fredrikin Torkkomäen kestiekivarin vierailun muistoksi. Kivellä on paikallishistoriallinen merkitys.

M9. Myllyoja (arvoluokka M)

Myllyojan meandroiva uoma elävöittää laakeata peltomaisemaa. Härkätien kohdalla se alittaa tien hienon kivisillan ali ja jos rantoja tällä kohtaa hieman raivattaisiin, olisi Härkätien kuljijalle silmänruokaa enemmänkin.

Oja on maiseman kannalta merkittävä.

M10. Vesitorninmäki (arvoluokka M)

Veritorni ei sinänsä ole mikään kaunistus, mutta jos kattoterassin kunnostaisi saisi siitä oivan näköalapaikan. Tornin katolta näkee Someron keskusta ja laajemmallekin, varsinkin jos joitakin isoja kuusia rinteestä voitaisiin kaataa niin, että syntyisi ns. ”näköväyliä” kaukomaisemaan.

M11. Pitäjänpää (arvoluokka M)

Pitäjänpäähän saavuttaessa tulee sellainen olo, että on saapunut vanhaan kylään. Talot on ryhmitelty kodikkaasti ja varsinkin Pajulanjoen ylityspaikka on maisemallinen kaunistus. Jos pihat ja joen rannat pohjoiseen päin kunnostettaisiin olisi kylä vielä viehättävämpi.

M12. Tiilitehdas-alue (arvoluokka M)

Kultelassa vanhan tiilitehtaan ympäristö on kyläyhteisön yhteisaluetta. Yhteisalueen kunnostus on aloitettu, esimerkiksi alueella olevan lammen rannat on raivattu ja niitetty, ja tulokset ovat lupaavia. Alueelle on myös rakennettu talkoovoimin uusi keramiikkauuni ja tiilenpolttouuni. Päämääränä on luoda alueesta tapahtumapuisto jossa voidaan seurata savenvaluun eri työvaiheita ja ehkä itsekkin päästä kokeilemaan. Nyt jo kahden vuoden traditiotapahtuma ”tuli ja valu” on ollut yleisömenestys ja tulevaisuudessa ehkä tärkeä matkailukohde.

M13–M14. Maisemallisesti merkittävät niityt

M13 Vähämäen pohjoispuolella oleva niittyaukio, ennen kuin metsät alkavat. M14 Marttilan vieressä tien toisella puolella oleva niitty.

5. LUONNON JA MAISEMAN PIIRTEET**5.1. MAAPERÄ JA VESISTÖT**

Kultelan ja Pajulan selvitysalue on vaihtelevaa maatalousaluetta, jota luonnehtivat hyvin laajat, melko tasaiset peltoalueet kallioisen metsäalueen reunassa. Asutus keskittyy metsänreunaan ja peltoja kirjavoittaviin metsäsaarekkeisiin. Aluetta elävöittävät Pajulanjoki, joka kiemurtelee laajojen peltojen keskellä ja Myllyoja, joka laskee Pajulanjokeen. Alueen vallitsevat maalajit ovat moreeni ja savi. Huomattava osa savimaista on raivattu pelloiksi. Mäet ja metsäalueet ovat moreenia ja kalliota. Varsinaisia harjuja ei alueella ole ja järvet puuttuvat, mutta pieniä metsälampia, lähdesoita ja kevät puroja on monta.

5.2. ASUTUS JA MAISEMA

Alueen maiseman pääelementtejä ovat rakennetut moreenimäet ja kallioalueet sekä niitä ympäröivät laajat viljelyaukeat. Tiet seuraavat suurimmaksi osaksi maastonmuotoja ja metsänreunoja.

5.3. OSA-ALUEET

Kultelan ja Pajulan selvitysalue jaettiin luonnonolojen ja maankäytön perusteella 9 osa-alueeseen. Alueiden sijainti ja niiden maankäytöstä annetut suositukset ovat liitekartassa 3.

Osa-alue 1

Osa-alue 1 sijaitsee Kultelan keskustan itäpuolella. Alue on laajahkoa peltoa, joka rajautuu lännessä Someron keskustan taajama-alueeseen ja idässä kalliorinteeseen sekä Pajulanjokeen, keskellä kulkee Hämeen Härkätie. Alueen pohjoispuolella on Laukkonlammi ja Hämeen Härkätien eteläpuolella on joitain asutettuja peltosaarekkeita. Kevyen liikenteen väylä on ollut suunnitteilla tälle osuudelle Hämeen Härkätietä ja toistaiseksi sen on todettu sopivan parhaiten Helsingintieltä (kt 52) Ihamäentien risteykseen asti Härkätien eteläpuolelle.

Maisema- ja luontoarvot

Nykyisten peltojen säilyminen avoimina on vanhojen tilojen pienmaisemien säilymisen kannalta tärkeää. Reuna-alueille voidaan kuitenkin harkita rakentamista. Laukkonlammen lähiympäristö on syytä suojata rakentamiselta.

Suosituks

Laukkonlammen ympäristö: Luokka I / muutoksille herkkiä alueita

Pellot: Luokka II / jonkin verran muutoksia sietävä alue

Metsänreunat: Luokka III / muutoksia sietäviä alueita.

Peltomaiseman avoimuus tulisi säilyttää ja jatkaa perinteistä maankäyttöä. Mahdollinen uudisrakentaminen sopii parhaiten metsänreunaan sekä teiden varrelle nykyisten talojen jatkeeksi. Kevyenliikenteen väylää voisi jatkaa Ihamäentielle ja sitten metsänreunaa pitkin Torrontielle, jotta Hämeen Härkätietä ei tarvitsisi leventää kylän kohdalla. Toinen vaihtoehto on, että Pärnämaentien reunaan rakennetaan kevyen liikenteen väylä ja sitä jatketaan metsänreunaa pitkin Torrontielle.

Osa-alue 2

Kultelan kyläkeskus sijoittuu tälle alueelle. Lännessä ja etelässä alue rajautuu peltoon, pohjoisessa kallioon ja idässä jälleen peltoon. Kultelan kylän keskusta on melko tiivis pientalo-taajama, joka sijaitsee Hämeen Härkätien molemmin puolin. Hämeen Härkätie on tällä kohdalla melko kiemurteleva ja tiiviisti puuston ja muun kasvillisuuden ympäröimä. Rakennukset ovat tiiviinä nauhana tien läheisyydessä.

Kevyen liikenteen väylä on tässä kohden vaikea toteuttaa, sillä vaikka se toteutettaisiin vain jalkakäytävänä, rakenteet leventäisivät väylää ja suuri osa puista ja pensasaidoista olisi kaadettava. Lisäksi levittämisen on ajateltu lisäävän autoliikenteen vauhtia entisestään, kun näkyvyys lisääntyy.

Maisema- ja luontoarvot

Kylän keskusta on arvokasta kyläkulttuurimaisemaa. Kultela on tyypillisesti pienyrittäjien kylä, maanviljelijöitä on vähemmän. Alueen savilöydöt ovat viitoittaneet yrittäjyyttä tiilen tekoon sekä kaakelin valmistukseen. Kylän taloista monissa löytyy paikallisten mestareiden kakluuneja ja tietenkin talojen tiiliosat ovat paikallista tuotantoa. Kultelan savenvalajan museo on Kalle Männistön verstaas ja tien toiselta puolelta löytyy hänen asuntonsa.

Pihat ovat suurimmaksi osaksi hienosti laitetut ja niitä ympäröivät kukkivat pensasaidat, jotka myös kaunistavat tiemaisemaa.

Suosituksukset

Lännessä kalliioseinämät: luokka I / muutoksille herkkiä alueita

Varsinainen kylä-alue: luokka II / muutoksia jonkun verran sietävät alueet

Lännessä pellon viereinen mäki sekä kylämäestä osa: luokka III / muutoksia sietävät alueet.

Kyläalueella lisärakentamista voidaan ajatella metsänreunoihin ja tienvarsille vanhaa rakennustyyliä seuraten. Maiseman yleisilmettä ajatellen pihojen hoitaminen on tärkeää. Esim. autonromujen ympärille voitaisiin istuttaa pensasaitaa. Hämeen Härkätien penkereitä voisi vähän leventää, laittamalla avo-oja putkeen, jotta kylän asukkaat uskaltaisivat kulkea tienreunaa pitkin, lisäksi kylän kohdalle voisi rakentaa pari kavennusta liikenteen hiljentämistä varten

Osa-alue 3

Alue on osa laajempaa kallio-moreeniselännettä joka on suurimmaksi osaksi lähinnä kuusimetsän peitossa. Alue rajautuu etelässä kyläkeskustaan, lännessä laajempaan peltoalueeseen, pohjoisessa on Kalmankallio ja idässä peltoa. Avokallio-osuuksia on jonkun verran. Länsiosassa on joitain pieniä peltotilkkuja ennen suurempaa peltokokonaisuutta.

Maisema- ja luontoarvot

Alueen suurin maisema-arvo on kalliolta avautuva näköala, joka ulottuu kauas kilometrien päähän. Myös retkeilyalueena alueella on merkitystä; täältä löytyvät hyvät mustikka-, puolukka- ja sieniapajat.

Suosituksukset

Lakialueet: Luokka I / muutoksille herkät alueet

Muut kalliialueet sekä harvat peltotilkut : Luokka II / jonkun verran muutoksia sietäviä alueita.

Kylän pohjoispuolella tienvierustat sekä pohjoisessa pellon viereinen metsänreuna : Luokka III / muutoksia sietäviä alueita.

Maankäytön muutoksille sopivia alueita ovat osa-alueen metsäalueet ja suojaisat peltojen laiteet. Metsäalueiden reunapuustoa tulisi kuitenkin säilyttää riittävästi.

Osa-alue 4

Alue on laaja peltoaukea, jossa on joitakin peltosaarekkeita. Hämeen härkätien varrella oleva peltosaareke on suurimmaksi osaksi rakennettu. Idässä, pohjoisessa ja lännessä alue rajautuu metsäiseen mäkeen ja etelässä Pajulanjokeen.

Maisema- ja luontoarvot

Alue on vaihtelevaa maatalousmaisemaa. Tienvieressä oleva maatila (Ali-Lukumies) on hieno pihakokonaisuus ja Laurilan vanha talo on paikallishistoriallinen muistomerkki.

Suosituks

Hämeen Härkätien eteläpuolella oleva peltoaukea: Luokka I / muutoksille herkkiä alueita

Muut peltoalueet sekä peltosaarekkeiden lakialueet: Luokka II / jonkin verran muutoksia sietäviä alueita

Peltosaarekkeiden rinteet: Luokka III / muutoksia sietäviä alueita

Maankäytön muutoksille sopivia alueita ovat osa-alueen peltosaarekkeiden rinteet. Reunapuustoa tulisi kuitenkin säilyttää riittävästi.

Osa-alue 5

Alue on kokonaisuudessaan metsäinen kumpare, joka rajautuu peltoon joka puolelta. Alueella on rakennettu harvaksen Hämeen härkätien varteen, muilta osin se koostuu lähinnä metsästä ja kallioista.

Maisema- ja luontoarvot

Itärajan vieressä pellon reunan yläpuolella on kauniita avokallioita, jotka rajaavat näkymää hienosti. Hämeen härkätie sukeltaa tällä kohtaa jälleen metsään, joka luo vaihtelevuutta matkustajalle.

Suosituks

Avokalliot alueen itäosa: Luokka I / muutoksille herkkiä alueita

Jo rakennetut tienvierustat: Luokka II / jonkin verran muutoksia sietäviä alueita

Tien viereinen metsä-alue: Luokka III / muutoksia sietäviä alueita

Maankäytön muutoksille sopivia alueita ovat tien viereiset metsäalueet. Reunapuustoa tulisi kuitenkin säilyttää riittävästi.

Osa-alue 6

Alue on osa laajempaa kallio-moreeniselännettä, joka on suurimmaksi osaksi lähinnä kuusimetsän peitossa. Alue rajautuu lännessä Torrontiehen, etelässä peltoon, idässä Myllyjoaan ja pohjoisessa kallioalue jatkuu.

Maisema- ja luontoarvot

Alueella on joitain avokallioita ja pari kosteikkoa.

Suosituks

Avokalliot alueen pohjois-osassa: Luokka I / muutoksille herkkiä alueita

Pellon viereiset rinteet joihin ei ole tieyhteyttä: Luokka II / jonkin verran muutoksia sietäviä alueita

Pellon viereiset alueet joihin tieyhteys on lähellä sekä jo ojitettu metsä: Luokka III / muutoksia sietäviä alueita.

Maankäytön muutoksille sopivia alueita ovat pellonviereiset metsäalueet. Reunapuustoa tulisi kuitenkin säilyttää riittävästi.

Osa-alue 7

Alue on kokonaisuudessaan peltoa. Tästä alkaa varsinainen iso, avoin peltoväylä, joka jatkuu pitkälle itään. Pohjoiseen ja länteen alue rajautuu metsäiseen moreenimäkeen, idässä on Myllyoja ja etelässä Pajulanjoki.

Maisema- ja luontoarvot

Peltoinen väylä itään on vaikuttava näky; tällä kohtaa pellon keskellä on vielä joitakin metsäsaarekkeita, jotka murtavat näkymää. Myllyoja on hienosti meandroiva oja, jonka reunakasvusto luo vaihtelevuutta näkymään. Pajulanjoella alkaa tällä kohtaa näkymätön vaihe, koska rannoilta puuttuvat luonnolliset kasvit.

Suosituks

Suurin osa peltoa ja joenvarret: Luokka I / muutoksille herkkiä alueita

Pohjoisosassa oleva peltoalue ja metsäsaarekkeet: Luokka II / jonkin verran muutoksia sietäviä alueita

Metsäsaareke pellon keskellä: Luokka III / muutoksia sietäviä alueita.

Pajulanjoen rannoilla tulisi olla riittävä suojakaista (3 m rantapenkereen ylimmästä kohdasta), jolle jätettäisiin niittykasvillisuutta ja vesikasveja sekä joitakin tervaleppiä.

Osa-alue 8

Alue on kokonaisuudessaan isoa avointa peltoväylää, joka jatkuu pitkälle itään. Pohjoisessa alue rajautuu metsäiseen moreenimäkeen, jonka päällä sijaitsee Pajulan kylä, lännessä on Myllyoja, idässä jatkuu pelto ja etelässä on Pajulanjoki.

Maisema- ja luontoarvot

Peltoinen väylä itään on vaikuttava näky. Pajulanjoki on tällä kohtaa melko näkymätön, koska rannoilta puuttuvat luonnolliset kasvit.

Suosituks

Suurin osa peltoa ja joenvarret: Luokka I / muutoksille herkkiä alueita

Pohjoisosassa oleva pieni pellonpoukama: Luokka II / jonkin verran muutoksia sietäviä alueita

Pajulanjoen rannoilla tulisi olla riittävä suojakaista (3 m rantapenkereen ylimmästä kohdasta), jolle jätettäisiin niittykasvillisuutta ja vesikasveja sekä joitain tervaleppiä.

Osa-alue 9

Alue koostuu moreenikumpareesta joka osittain on melkein irti suuremmasta kokonaisuudesta. Moreeniulokkeella sijaitsee Pajulan kyläkeskus, joka koostuu vanhoista maalaistaloista ja niiden pihapiireistä. Pohjoisessa alkaa suurempi moreeni-kallioselänne . Pohjoisessa alue jatkuu kallioidena, muualla aluetta ympäröivät pellot.

Maisema- ja luontoarvot

Pajula on hyvin säilynyt, kulttuurihistoriallisesti merkittävä, tien varteen rakennettu maalaistaloista koostuva kylä. Pihapiirit ovat hoidettuja ja kauniisti ryhmiteltyjä. Alueen lounaiskulmassa sijaitsee kivinen muistomerkki kuninkaan kyläilystä, siltä ajalta kun useat maalaistalot vielä toimivat kestiekievareina Hämeen härkätien varrella. Itäreunassa sijaitseva pieni niitty luo maisemaan toivottua vaihtelua.

Suosituks

Pohjoisessa pieni kallioalue: Luokka I / muutoksille herkkiä alueita

Kylä-alue sekä koilliskulmassa sijaitseva pieni pelto: Luokka II / jonkin verran muutoksia sietäviä alueita.

Pellon viereiset alueet kylän pohjoispuolella sekä alueen koilliskulmassa: Luokka III / muutoksia sietävät alueet.

Kylän alueelle voidaan ajatella pienimuotoista rakentamista, jos seurataan vanhaa rakentamistyyliä ja puustoa jätetään riittävästi.

6. LÄHTEET

- **Someron ja Somerniemen Kulttuurimaisema ja vanha rakennuskanta**
Varsinaissuomen Rakennuskulttuuri 2 / Kaari Lehtonen
Kirjapaino Grafia Oy, Turku 199
- **Hämeen Härkätie**
Maisemanhoidon yleissuunnitelma Somerolta Turkuun
Turun tiepiiri / Lounaissuomen ympäristökeskus / LT- Konsultit Oy 1998
- **Rakennetun ympäristön hoito,**
Rakennusten korjaus, uudesrakentaminen ja kyläkuva, Häntälä - Talvisilta - projekti,
Somero. Teuvo Ranki / Farma Maaseutukeskus M-Rakennustoimisto.
- **Someron Pajulan kylän Paikannimistöä**
Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistys, Vuosikirja 50-1981, Tuula Kämi
- **Röykän itäosan luonto ja maisema.**
Enviro & Ympäristösuunnittelu OK 2003. Nurmijärven kunta. Moniste
- **Träd i Begynnele,**
Statens Istitut för byggnadsforskning T27:1973, Eivor Bucht & Ranghild Widgren.

Haastattelut

Maiju Avellan, Pajulan kylä

Kari Löfberg, kylätoimikunnan puheenjohtaja, Kultelan kylä

Timo Kinnunen, Sepänmäen kestikievarin isäntä, Kultelan kylä

Raimo Karvonen, rakennustarkastaja, Someron kaupunki

Timo Klemelä, ympäristösuojelusihteri, Someron kaupunki

Lisäksi kyläillassa 28.8.2003 saatiin runsaasti arvokasta lisätietoa.